

Լ Ա՛Ւ Է...

Լա՛ւ է երբեմըն այսպէս, ժըխտներէ անբազաս,
 Իջնել հոգւոյդ մըսերիմ ներհասնեալն առանձին,
 Առնել նախաքոյ ավիդ, յեմուլ ծանօթ սեղանին,
 Եւ օրերուդ մասեանին դարձնել էջերը հանդա՛ւրս:

Լա՛ւ է կրկին հանդիպիլ նայուածքներու սիրելի,
 Որ ա՛լ իր ժողովն քերթերուն լուսանցքներէն կը դիտեն...

Շափրակներովը ծաղկին՝ որ կը մընայ անցեալէն,
 Լա՛ւ է փորձել՝ զարգարել միտքիդ պարտէզն ամայի:

Լա՛ւ է ջանալ աշօրիդ մէջ քիչ մ'երէկըդ ապրիլ,
 Քալել նորէն ուղիէն, ուրկէ անցար օր մը դուն

Ձեռիդ՝ ծաղիկ, ու հոգւոյդ մէջ քրքրո՜ւմն աստղերուն:

Լա՛ւ է նոյն իսկ, պահ մը հոն, եւ սէրերուդ դեռածիլ՝

Հանդիպիլ ցո՛ւրս շիրմին... ու երբ էջերն աւարտին,

Գոցել մասեանն յուզումով, ու յետոյ լա՛լ դառնալին...:

15 Մայիս 1933

Պոռումնանս

Վ.Ա.Հէ-Վ.Ա.ՀէԱ.Ն

Պ Ա Տ Ա Ս Խ Ա Ն

ՎԵՐԱՊԱՏՈՒԵԼԻ Կ. Պ. ԱՏԱՆԱԼԵԱՆԻ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐԻՆ

Հանձնարարութեամբ տեղ կուտանք հետաքայ գրութեան, զոր, Ամենայն Հայոց Վեհ. և Սրբազնա-
 դոյն Հայրապետին յանձնարարութեամբ, Մայր-Աթոռոյ միաբան Գեր. Տ. Գաբրիէլ արքեպիսկ.
 ուղղած է Ամերիկայի բողոքական Հայոց Հովիւներէն Վեր. Կ. Պ. Ատանալեանի, ի պատասխան այս
 վերջինին կողմէ Ն. Ս. Օծուած մատուցուած քանի մը հարցումներու, զորս ընթերցողներ կը
 գտնեն այս գրութեան առաջին մասին մէջ — Ամիսներ առաջ նոյն այդ հարցարանը զրկուած էր
 նաև խմբագրութեանս, որ, խորհելով թէ այդ հարցումներով չօշափուած բուն հարցին վերաբեր-
 լամբ իր կարծիքը ընդհանուր առմամբ քանիցս յայտնած էր Սիոնի մէջ, աւելորդ նկատեց ա-
 ռանձնակի գրութեամբ այսինքն նամակով ևս արտայայտուիլ։ Ուրախ ենք որ Տ. Գաբրիէլ Սրբ-
 ւազան հարցը նկատի կ'առնէ վերէն և ընդհանուր տեսակէտներէ զիտելով դայն, և ոչ թէ հարց-
 պատասխանի այն մանր-ուսումնային ձևին տակ, որով ներկայացուցած է դայն Վեր. Ատանալ-
 եան, կոտորակեալ մանրամասնութեան մը մէջ ցրուցանելով խնդիր մը, որ իր թէ՛ ծագումին և թէ՛
 զարգացումին մէջ միատարր և ընդհանուր բնոյթ մը ունի իսկապէս — Հաւանաբար յառաջիկայ
 առիթով մը անդրադառնալով այս հարցին։

Մեծարգոյ՝ եղբայր,

Ս. Հայրապետը՝ Տ. Խորէն Կաթուղի-
 կոս Ամենայն Հայոց, ստացել է Ձեր առա-
 ջին և երկրորդ գրութիւնները, բայց ու-
 չացել է պատասխանը ինչ ինչ նկատու-
 մաներով և մանաւանդ երկարատեւ հիւան-
 դութեան պատճառով. այժմ յանձնարա-
 րել է ինձ պատասխանել Ձեզ՝ իւր տուած
 ընդհանուր ցուցումներին համեմատ։

Ի նկատի ունենալով, որ Ձեր յարու-
 ցած խնդիրը հանրային նշանակութիւն ու-
 նի, մենք պատասխանում ենք Ձեզ հան-
 րային եղանակով, այսինքն տպագրական
 խօսքի միջոցով, մանաւանդ որ Ձեր բա-
 ցատրական խօսքերից էլ երևում է, որ
 Ձեր նպատակն է այսպիսի զիմուքներով
 լայնախօս և անկողմնակալ ոգիով իրրել
 մի և այն ազգին ու մի ընդհանրական և-

կեղեցիին զաւակները՝ ընդհանուր եզրակացութեան հասնելու»:

Ձեր հարցումներն են.

1. Հարիւր տարի առաջ Հայ Աւետարանական շարժումի եւ եսքր անցած եկեղեցի ըլլալու պատճառներն ի՞նչն էին:

2. Հայաստանեայց Աւետարանական եկեղեցիի կազմութիւնը ու ցարդ շարունակելը օգտակար եղած է թէ վնասակար. ինչո՞ւ:

3. Հայ Աւետարանական եկեղեցին ի՞նչ գոյութեան նպատակը արդարացուցած է, եւ ցարդ բարեփոխումներ ունեցած է, թէ ի՞նչ:

4. Առաքելական Մայր եկեղեցին եւ Աւետարանականը հարիւր տարիէ ի վեր ու եւ չափով իրարու մօտեցած են:

Հասարակաց խնդիրներու շուրջ իրարու հետ կանոնաւոր եւ տեւական գործակցութիւն ինչո՞ւ չեն ունեցած:

5. Մայր եկեղեցիին հետ միացաւ ե՞րբ եւ ի՞նչպէս կարելի կ'ընայ ըլլալ:

Ներքեզք, որ Ձեր հարցումներէ թեւադրած շաւղով չափաւ ընթանանք մեր պատասխանի մէջ, այլ էական սկզբունքների բացատրութեան, որ Ձեզ համար էլ կարեւորն է:

Ա.

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը բնականաբար, ուրախ լինել չի կարող եւ ոչ խնդրախոսել, որ քրիստոնէական եկեղեցիներից որ եւ է մէկի կողմից պրոպագանդ մղուի հայ եկեղեցու զաւակներին մէջ՝ եկամուտներ ձեռք բերելու նպատակով: Այդպիսի մերձեցումն ու հասկացողութիւնը օգտակար չէ ոչ Հայոց եկեղեցու եւ ոչ ընդհանուր քրիստոնէական տեսակէտով. դորա հետեւանքն է եղել պառակտում, բռն ու վէճեր, ատելութիւններ եւ նոյն իսկ փոխադարձ վնասարարութիւններ մի եւ նոյն եղբայրների մէջ, ինչպէս եւ քրիստոնէական հեղինակութեան եւ հմայքի անկում մեզ շրջապատող ոչ-քրիստոնէայ ազգերի աչքում: Կաթողիկ եկեղեցին դարերի ընթացքում կատարել է այդպիսի փորձեր եւ յաջողել է նորան մասնաւոր համայնքների կազմել եւ բնկորներ պուկել հայ ժողովրդից, բայց դորա հետ էլ մեծամեծ խռովութիւնների եւ անախորժութիւնների պատճառ դարձել, փոխա-

դարձ հայածանքների եւ ատելութիւնների նոյնազգի եղբայրների մէջ շատ երկար ժամանակներ. կրօնական պառակտման հետեւանքն է եղել փոխադարձ ստոնութիւն, իրերամերժ վերաբերմունք ի վնաս մեր փոքրիկ ազգութեան սերտ միութեան: Բայց աւելին եւս, հին Նախիջևանի շրջանի միարարութեան յարած համայնքները մասամբ լուծուեցան մահմեդականութեան մէջ. Լեհաստանի ծաղկեալ գաղութը կորցրեց իւր ազգային բնոյթը եւ, գրեթէ, ամբողջապէս լուծուեցաւ շրջապատի մէջ, Հայաստանում եւ այլուր եղած շատ կաթողիկ համայնքներ իրենց «Ֆրանկ» են անուանում եւ ոչ հայ, որքան եւ կրօնականի իմաստ ունենար այդ բառը, իմ խօսքս հասարակ ժողովրդի համար է եւ ոչ կրթուած կաթողիկների, թէպէտ այդպիսիների մէջ էլ երբեմն նկատուի են սառն վերաբերմունք դէպի ազգային, ոչ կաթողիկ, ամբողջութիւնը:

Ընդհանուր գծերով կարելի է նոյնն ասել եւ բողոքական քարոզչութեան հետեւանքի մասին, թէպէտ ոչ այնպիսի սուր գծերով. բողոքականութիւնը Հայոց մէջ ինքնաբերաբար յառաջ եկած շարժում չէ, այլ զրսից ներմուծուած. այստեղ եւս փոխադարձ ծաղր, արհամարհանք, խժրժանք չեն նպաստել քրիստոնէութեան կենդանութեան եւ խորը հասկացողութեան զաւաճարին, թէ եւ ազգային զգացման ջլատման աւելի թոյլ արտայայտութեամբ:

Եւրատեսակ միախոնարութիւն էր ցարական կառավարութեան ժամանակ ուսական եկեղեցու կատարած նոր փորձը, «կրօնական շարժում» էր սկսուած մեր սակաւհոգ գիւղերի մէջ լաւ հողամասեր ստանալու կամ անձնական վէճեր ու թընամութիւններ յաջող լուծելու նպատակով, պաշտպանութիւն գտնելով ներշնչուած պետական պաշտօնեաներից, երբ հայ եկեղեցու սպասաւորները աքսորի սպառնալիքի տակ հնարաւորութիւն չուենէին իրենց պարտաւորութիւնը կատարելու՝ մոլորուածներին դարձի բերելու նըկատմամբ: Հայ եկեղեցին, բնական է, որ միայն բացառաբար կարող է վերաբերուիլ այսպիսի քարոզչութեան եւ եկամուտներ ձեռք բերելու գործունէութեան դէմ, դարերի փորձառութեան վերայ հիմնուած:

Բ.

Ազգային և տարբեր եկեղեցիները ծագումն ու ձևակերպութիւններն իրենց առանձնաշատկութիւններով անհատական կամայականութեան հետեանքներ չեն, այլ պատմական և տեղական որոշ պայմանները հետեանք: Աստուծոյ կամքն է եղել, որ նոյն քրիստոնէութիւնը տարբեր ազգերի և պայմանների մէջ, իւր էական բնութիւնը պահելով, ուրոյն կերպարանք ըստանայ: Պատահական չէ, որ բողոքականութիւնը տարածուած է Եւրոպայի հիւսիսում, իսկ կաթոլիկութիւնը ինչպէս է մնացել հարաւում, որ պարսկական մահմեդականութիւնը զանազանում սիւննիկոչում մահմեդականութիւնից: Ազգային կենցաղի, մշակոյթի, հոգեբանութեան և պատմական այլ պայմանների հետեանք են դրանք, որ պիտի ի նկատի առնուին. Հայաստանեայց եկեղեցին այդպիսիների մէջ ընտրել եկեղեցիներից մէկն է, որ ծագել է, զարգացել ժողովրդական ուրոյն կենցաղի, պատմական յատուկ տուեալների, ազգային մշակոյթի մէջ և իւր բարերար պտուղներն է տուել, ստեղծելով քրիստոնէական կեանք, արուեստ և գրականութիւն, յատուկ ժամապաշտութիւն և արարողութիւն, նուիրապետական-վարչական կազմակերպութիւն, համապատասխան իւր ճաշակի և հասկացողութեան: Նա իւր մէջ պահել է աւանդութիւններ և ծէսեր, որ քրիստոնէական նախկին երեք դարերից են գալիս, ինչպէս Մանգեան և Զատիկի ճրագալոյցներն են, Մկրտութեան և Յայտնութեան միասին կատարումը Յունուարի 6 ին, բայց առաւելապէս ժողովրդական ընտրական ոգին իւր բոլոր պաշտօնեաների համար, որ չէ մնացել հրնազոյն եկեղեցիներից ոչ մէկի մէջ, և աշխարհիկ հաւատացեալների ներկայացուցիչների մասնակցութիւնը եկեղեցու կառավարութեան գործում: Ամենադժուարին պայմանների, և հալածանքների մէջ, մահմեդականութեան ուժեղ հարուածների և ճնշման տակ, դարերի ընթացքում, պահել է նա իւր գոյութիւնը, կարելի է ասել անցել է «ընդ հուր և ընդ ջուր» և հասել մեր օրերին: Թո՛ղ խաղաղութեան և քա-

ղաքակրթական լայն և հարթ պոդոտաներով ընթացող քոյր եկեղեցիները քննադատի ակնոյններով չմօտենան այս բազմաշարք և նահատակ եկեղեցուն. տանջանքի բովի մէջ է նա մեզ դաստիարակել, պահել և հաւատ ներշնչել, թէ նորա համար էլ խաղաղ զարգացման և բարգաւաճման մի օր պիտի ծագի: Աւելի լաւ է լուրջ մտածեն մեր արեւմտեան քրիստոնեայ եղբայրները, թէ ռուս են Սիրիայի, Պաղեստինի, Աղէքսանդրիայի և հիւսիսային Աֆրիկայի մեծ եկեղեցիները, որոնց չնչին մնացորդներն են հասել մեզ կամ իսպառ անհետացել, ինչպէս կիպրիանոսների և Տերապոլիանների եկեղեցիներն են:

Գ.

Ի՞նչ է վերջապէս զուտ կրօնական տեսակէտով կաթոլիկ պրոպագանդայի կամ բողոքական քարոզչութեան նպատակը: Ասել, թէ կաթոլիկութիւնը մեր նորադարձների մէջ աւելի խորը հասկացողութիւն պիտի ներշնչէ քրիստոնէութեան նկատմամբ և պապի գերիշխանութեան ընդունելութեամբ է որ հոգեւոր կատարիալ փրկութիւն պիտի բաշխուի, հիմնաւոր չէ. և ոչ էլ բողոքականութիւնը մի քանի ծիսականարութիւնների վերացմամբ իրական մերձեցում բերէ զէպի աւետարանական գաղափարների ճիշդ ըմբռնումն ու կեանքը: Եկեղեցու կոչումն ու նպատակն է ներքին, հոգեւոր վերածնութիւնը, «նոր արարած» դառնալու իրողութիւնը, հոգու խորքում ճշմարտապէս ապրումը բարեպաշտութիւնը: Ա՛րդ, արտաքուստ իրարից բաժանուած և տարբեր ձևակերպութիւն ստացած եկեղեցիների հաւատացեալների մէջ չեն պակասում այդպիսի երեւոյթներ. նոցանից իւրաքանչիւրը նոյն նպատակին հասնելու առանձնաշատուկ կողմերն ունի, քրիստոնէական աւետարանական նոյն հոգի վերայ: Այն եկեղեցին, որ զղջման, դարձի այնպիսի մաքուր և խոր արտայայտութիւններ ունի, ինչպէս մեր ապաշխարութեան հոգեւոր երգերն ու շարականներն են, գթութեան այնպիսի ներկայացուցիչ, ինչպէս Ներսէս մեծըն է, աղօթուոր, ինչպէս Նորեկացին և քրիստոնէական լուսոյ, յուսոյ և սիրոյ

երգիչ, ինչպէս Շնորհալին, այնպիսի տաճարներ է կանգնել, ինչպէս Զուարթնոցն է, Անիի մայր եկեղեցին, իրաւունք ունի ուրիշ գնահատութիւն և մերձեցում սպասելու իւր քոյր եկեղեցիներէջ. նա զուրկ չի կարող լինել քրիստոնէական առաքինութեան, հաւատոյ նոր ոգի ներշնչելու կարողութիւնից իւր զաւակների մէջ, միայն փոքր ինչ լաւագոյն պայմաններ հոգևոր կեանքի ուժեղացման համար և պաշտօնէութեան պատրաստութիւն, գիտութեան բարձունքների իւրացմամբ. որովհետեւ եկեղեցու պաշտօնեայի կամ քահանայի մտաւոր և հոգևոր կարողութիւնը, անձնաւորութիւնը, հոգիներից հոգի կենդանի կապ ստեղծելու ունակութիւնը ամենակարեւոր հանգամանքներից մէկն է մտադրեալ նպատակին հասնելու, միայն թէ պաշտօնէութիւն պատրաստելու այդ շարժումն էլ երեւան պիտի դառնայ եկեղեցու ամբողջութեան մէջ, հետզհետէ, ի ներքուստ, ինչպէս աղբիւրի ջուրը աղունքից:

Դ.

Քրիստոնէական օգնութիւնը, նւթական և բարոյական աղքատութիւնն ու խեղճութիւնը մեղմելու, միտքարելու գործը եղել է և պիտի մնայ միշտ աւետարանի բերած մարդասիրութեան ամենամեծ երեւոյթներից մէկը. բայց այդ անապական, կենդանարար ջուրը չպէտք է պղտորուի հատուածներ շահելու նպատակով՝ կաթօլիկութեան կողմից պապի գերիշխանութեան և յարակից մտքերը հրամցնելով, իսկ բողոքականութեան «հոգիներ փրկելու» նորութիւնը, ինչպէս, տարաբաղդաբար, շատ անգամ է կատարուած այդ միսիոնարներից ոմանց կողմից: Հին եկեղեցիները, երբ օգնում էին միմեանց, կամ գերիներ էին փրկում թշնամիների ձեռքից, ուրիշ նպատակ չունէին, քան եղբայրական և սիրոյ զգացման թելադրութիւնը. Կիպրիանոս օգնութեան էր հասնում Նուբիայի եպիսկոպոսներին կամ Դիոնեսիոս Հոռմայեցին Կեսարիայի եկեղեցուն առանց գերիշխանութեան կամ եկամուտներ ունենալու նպատակների: Խորապէս վիրաւորական է այդպիսի օգնութիւնը սպասողների կամ ստացողների հա-

մար, խորապէս վիրաւորական և հակաքրիստոնէական պիտի համարուի այդ և նուիրատուների համար. ուրիշին վիճակուած անբաղդութիւնը չպէտք է շահագործուի եղբայրական օգնութեան անունով, եթէ Տէրը զատաւոր լինէր այդ ձեւի օգնութեան և քարոզչութեան, որ կողմից էլ նա գալու լինի, հաւատում եմ, թէ զատապարտութեան կ'ենթարկէր իբրեւ ոչ համապատասխան իւր բերած եղբայրական սիրոյ և միութեան: Միսիոնարները քրիստոնէական ազգերի մէջ պիտի արմատացնեն քրիստոնէական և քրիստոնէական պատկերացումները, որոնք կ'ունենան իրենց իրաւունքները, քանզի գիտնասէնով իրար կապող ընդհանուր կողմերը:

Ե.

Սակայն անարդար լինել չենք կարող, միսիոնարութեան և քարոզչութեան նոյն իսկ այսպիսի յոռի մերձեցումներին հետ կապուած են եղել դրական հետեւանքներ եւս, կաթօլիկ միաբանների բերած միջնորդական գիտութիւնն ու սխալաստիկեան նորութիւն էր հայ եկեղեցու վարդապետների համար. Եսայի Նչեցի, Յոհան Որոտանցի, Գրիգոր Տաթևացի իրենց յառաջ բերած դպրոցական-դրական արդիւնքներով շատ բան են ուսել և իւրացրել իրենց հակառակորդներից. ստեղծուած է միաբանական թարգմանական և մասամբ ինքնուրոյն մի ամբողջ գրականորթիւն. չեմ յիշում Միսիոնարների ընդանձակ գործունէութիւնը, որ իւր ծագմամբ ուրիշ նպատակների և շարժառիթների հետ էր կապուած:

Այսպէս էլ բողոքական քարոզչութեան հետեւանքով ստեղծուել է դպրոցական հաստատութիւնների մի ամբողջ շնաց, և այդ ոչ միայն հաստատուեալների մէջ, հազարաւոր երիտասարդներ կրթելով Տաճկաստանի այլ և այլ հայաշատ կեդրոններում, ինչպէս և որբերի խնամատարութեան, բժշկական օգնութեան, աղքատութեան մեղմացման և առհասարակ ինքնուրոյն աշխատանքով ապրուստ ձեռք բերելու ձգտումը զօրացնելու մէջ: Մենք շատ բարձր ենք գնահատում ամերիկեան ժողովրդի օգնութիւնը այս վերջին ահաւոր պատերազմի ժամանակ, որին մասնակից

էին և շատ միախոնարական կազմակերպութիւններ, թէ և ընդհանուրը այլ հողի վերայ յառաջ եկած. հազարաւոր, տասնհազարաւոր երախտներ, կանանց և հարուածեալներ ի նիւթական և բարոյական կեանքն ազատելով, կամ Լիպսիտի ձեռքով հաստատուած որբանոցներ: Անհետեանք չէ մնացել և այս շիւտմանից յառաջ եկած կրօնական խնդիրները կենդանութիւնն ու հասկացողութիւնը: Բայց, կրկնում ենք, դրական այս արդիւնքները պայմանաւորուած չեն Հայոց եկեղեցու մէջ անջատողական շարժում յառաջ բերելու ձախ մտքով, որ տարաբախտաբար որոշ դեր է կատարում և այժմ Սիրիայում մեր հայրենագութիւն և գաղթական հայրենակիցների մէջ կաթոլիկ հաստատութիւնների, նաև բողոքականների կողմից: Մեծ եկեղեցիները աւելի մեծ և կարեւոր խնդիրներ ունին իրենց առաջ դրուած. իրենց ծոցում յառաջ եկած հակակրօնական շարժումների գէմ պաշտպանուել, որ հետզհետէ ընդարձակ ծաւալ է ստանում, կրօնի արդի հասկացողութեան և նորա սկզբունքների իրացման նոր ուղիներ գտնել կեանքի մէջ, հին և ընտիր գինին նորագոյն տիկերի մէջ բովանդակելով: Իսկ եկեղեցիների փոխադարձ յարաբերութիւնն ու օգնութիւնը անհրաժեշտութիւն է, բայց այդ պէտք է լինի միայն եղբայրական սիրոյ շարժառիթներով և ոչ այլ նպատակով:

2.

Մեր հայեացքը ընդհանուր գծերով պարզելով հանդերձ, անտես անել չենք կարող կատարուած իրողութիւնը, ունինք բաւական թուով կաթոլիկ և բողոքական համայնքներ իրենց անջատ և ուրոյն կազմակերպութիւններով: Բողոքական համայնքների նկատմամբ ասել կարող ենք, որ նրանց յարաբերութիւններն այժմ աւելի մեղմացած են և անջատական զգացմունքը թուլացած. հայ կաթոլիկներն էլ մեր եղբայրներն են լեզուով, անցեալի ստեղծագործութիւններով և ազգային շատ աւանդութիւններով կապուած ամբողջութեան հետ, մանաւանդ Միութարեանների գրական — գիտական գործունէութեամբ,

երկուսի վերայ էլ մենք նայում ենք իրեն և մեր ծոցից հեռացած հարազատների վերայ, ուրախութեան անխառն զգացումով ողջունել կարող ենք մերձաւորութեան, գործակցութեան իւրաքանչիւր մի քայլ: Եթէ մեզ վիճակուած է իրրե քրիստոնեայ ժողովուրդ ապրել և իրրե ուրոյն ամբողջութիւն մեր լուծման ձգել ընդհանուր մարդկութեան յառաջադիմութեան գտն՝ ձանակը, ապա այդ պիտի կատարուի Հայաստանեայց եկեղեցու պահպանութեամբ և նորա վերակենդանութեան պայմաններով, իսկ միւս հատուածների օժանդակութեամբ միայն՝ իրրե փոքրամասնութիւններ, այդ եկեղեցին է, որ պէտք է ոտքի կանգնեցնել իւր բարերար, բարոյական և քաղաքակրթական կենդանացուցիչ դերը շարունակելու համար: Ահա մեր քրտաբաց պատասխանը Ձեր զիմումներին:

Ի վերջոյ թոյլ տուէք շնորհակալ լինել Ձեր յարգալիւր շնորհաւորութիւնների և բարեմաղթութիւնների համար Ս. Հայրապետի ընտրութեան և յաթոռ բարձրանալու առթիւ, որ շատ է տարբեր Ս. Գրքի տառերն անգիր արած մի Ամիրխանեանցի վերաբերմունքից, որ հանգուցեալ Գէորգ Դ. ին վէճի էր հրաւիրում բողոքական ըմբռնումների ճշմարտութիւնը ապացուցանելու համար:

Ուրախութեամբ ընդունուեցաւ Նիւրն-կէնտի հայ աւետարանական եկեղեցիների որոշման լուրը՝ «Ս. Հաղորդութեան ատեն գործածել Առաքելական մայր եկեղեցիի սուրբ պատարագի արարողութիւնները»: Յանկալի էր աւելի մանրամասնութիւններ իմանալ այդ մասին:

Եղբայրական սիրով և ողջունիւ
ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐԲԵՊՍԿ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ
Էջմիածին

